

- для сохранения видовой разнообразия птиц. - К., 1995. - 1-37.
- Коваль Н.Ф. Птицы в экосистемах лесостепной полосы Европейской части СССР. - К.: Изд-во УСХА, 1991. - 188 с.
- Лебідь С.О. Кулики Наддніпрянського Лісостепу (на прикладі Лівобережної частини). - Автореф. дис. ... канд. біол. наук. - К., 1995. - 24 с.
- Лебедь Е.А., Головченко Ю.Д. Встречи редких и малочисленных видов птиц в Черкасском районе. // Беркут. - 1995. - Т. 4, вып. 1-2. - С. 101.
- Митяй И.С. Расширение ареала черного дятла на Украине. // Вестн. зоол. - 1983. - Вып. 4. - С. 86-87.
- Митяй И.С. Дятловые Приднепровской лесостепи. - Автореф. дис. ... к.б.н. - К., 1985. - 26 с.
- Морозюк С.С., Оляничка Л.Г., Надворный В.Г. Редкие и исчезающие растения природного парка "Черкасский бор". // Охрана, изучение и обогащение растительного мира. Респ. межвед. научн. сб. - Вып. 15. - К.: Вища школа, 1988. - С. 6-10.
- Орлов П.П. Орнитофауна Черкасского района. // Наук. зап. Черкасского держ. пед. ін-ту. - 1948. - Т. 2, вып. 2. - 118 с.
- Осипова М.А. Гнездование желтой цапли на Кременчугском водохранилище. // Орнитология. - М.: МГУ, 1984. - Вып. 19. - С. 184.
- Перспективная сеть заповедных объектов Украины / Под общ. ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонко. - К.: Наук. Думка, 1987. - 292 с.
- Полуда А.М. Очеретянка тонкодзьоба. // Птахи України під охороною Бернської конвенції. - К., 2003. - С. 251-252.
- Природно-заповідний фонд Черкаської області / Укл. Коноваленко Т.Ф., Барило О.С., Карастан І.М. Черкаси: Вертикаль, 2006. - 196 с.
- Природные национальные парки Украины / Отв. ред. С.М. Стойко. - Л.: Вища школа, 1988. - 118 с.
- Стригунов В.И. Хищные птицы лесостепи бассейна Днепра. - Дис. ... канд. биол. наук. - Черкасы, 1986. - 203 с.
- Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І.А. Акімова. - К.: Вид-во "Глобалконсалтинг", 2009. - 600 с.
- Чорна Л.О. Діяльність державних та громадських інституцій зі створення природоохоронних територій в УСРР 1920-х рр. (на матеріалах Черкаської (Шевченківської) округи. // Вісник Черкаськ. ун-ту. Сер. Історичні науки. - 2006. - Вип. 90. - С. 93-101.
- Шаліт М. Заповідники та пам'ятки природи України. - Харків, 1932. - 66 с.
- Шевчик В.Л., Сенчило О.О., Воробйов Є.О., Кондратюк І.М. Рослинність північно-східної частини болота Ірдинь. // Укр. фітоценол. зб. Сер. А. 1997. Вип. 1 (6). С. 92-100.

ЗЕМНОВОДНІ ТА ПЛАЗУНИ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА "ГОРГАНИ": ОГЛЯД ФАУНИ ТА ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЇ

Н.А. Смірнов

Чернівецький краєзнавчий музей

Природний заповідник (ПЗ) "Горгани" розташований у басейні р. Бистриця-Надвірнянська у фізико-географічному районі Довбушанських Горган і охоплює ландшафти низькогірної зони Горганського району смерекових лісів Скибових Карпат. Його загальна площа становить 5344,2 га. Територія заповідника знаходиться в межах гіпсометричних висот 710–1754 м н. р. м. й охоплює висотні рослинні пояси широколистяних і хвойних лісів та субальпійський. Для заповідника характерні хвойні та мішані ліси (понад 85 % загальної площі) з кам'яними розсіпами, заростями гірської сосни і вторинними луками-полонинами (Шпільчак, 2006). Клімат тут континентально-європейський; залежно від гіпсометричної висоти виділяють три кліматичні зони: прохолодну, помірно-холодну та холодну. Середня температура липня становить 13,0–16,5 °С, січня – –7,6 °С. Річна кількість опадів сягає 700–1000 мм (Тимчук, Шпільчак, 2006).

Фрагментарні відомості стосовно земноводних і плазунів для території, де зараз розташований ПЗ "Горгани" й околиця, наявні в роботах І.І. Яременка (1959), М.М. Щербака і М.І. Щербаня (1980), Н.А. Полушиної зі співавторами (1989), О.І. Киселюка і Б.Й. Годованця (2000, 2006), Є.М. Писанця (2003), Є.М. Писанця зі співавторами (2005), О.І. Киселюка (2006), С.І. Лахви (2006), В.Б. Різуна зі співавторами (2006) та інших. Однак, спеціальні герпетологічні дослідження в межах ПЗ "Горгани" раніше ніхто не проводив, що позначилося на недостатньому рівні вивчення видового складу, поширення, біотопічного розподілу та відносної чисельності земноводних і плазунів регіону. Практично не вивченими залишились і різні аспекти біології й екології нижчих наземних хребетних.

Тому метою нашої роботи було частково ліквідувати цей недолік.

Матеріал і методи

Дослідження проводили під час експедиційних виїздів у весняно-літні періоди 2003–2005 рр. у межах ПЗ "Горгани" і на прилеглих територіях. Вивчали видовий склад, біотопічний розподіл та щільність населення земноводних і плазунів заповідника, а також їх морфологічні особливості. Крім того, проводили спостереження за фенологічними явищами та деякими аспектами екології й біології нижчих наземних хребетних. Під час визначення стадій розвитку личинок використовували відповідну довідкову літературу (Дабагян, Слепцова, 1975; Лиознер, 1975). Обліки щільності населення в наземних біотопах проводили маршрутним методом, рідше – методом пробних площадок (Щербак, 1989). Для з'ясування чисельності водних видів, личинка саламандр і дорослих земноводних у період розмноження проводили тотальний відлов у невеликих водоймах з подальшим перерахунком на площу, після чого тварин повертали у водойму. Також здійснювали обліки уздовж берегової смуги. Крім власних даних, нами опрацьовані доступні літературні джерела, а також повідомлення співробітників заповідника і колег-зоологів.

Результати й обговорення

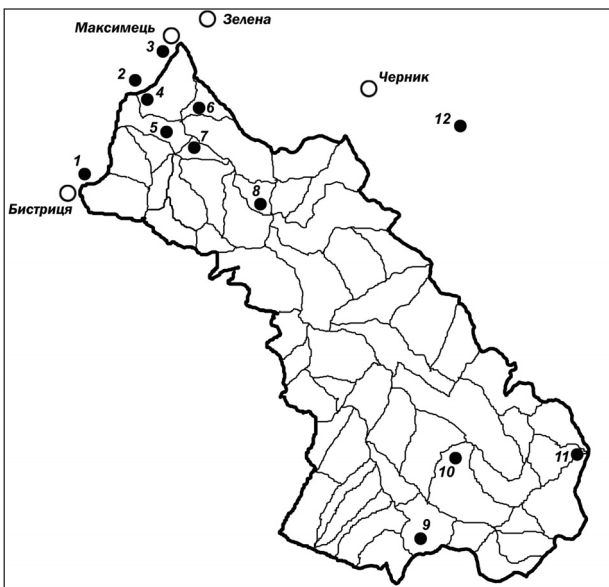
З літератури для території заповідного об'єкта відомо 16 видів герпетофауни (Киселюк, Годованець, 2000, 2006;

Киселюк, 2006). За результатами проведених досліджень у межах заповідника та його околиць нами виявлено 6 видів земноводних і 5 – плазунів (Хлус та ін., 2003; Смірнов, Хлус, 2005; Хлус, Смірнов, 2005а, 2005б; неопубл. дані автора). Нижче наводимо анотований список і характеристики амфібій та рептилій. Зірочкою відмічені види, які занесені до другого видання Червоної книги України (1994).

Земноводні

Плямиста саламандра (*Salamandra salamandra* (Linnaeus, 1758))* зустрічається переважно в букових і мішаних лісах (на карті: 1, 4 і 5). Щільність населення дорослих тварин у мішаному лісі (ур. Джурджі) сягає 43,5 ос./га (Смірнов, Хлус, 2005); у період народження личинок на берегах струмків спостерігали скупчення самок (Смірнов, Хлус, 2005; Хлус, Смірнов, 2005б) до 5 ос./100 м маршруту (або 250 ос./га). Щільність населення личинок у розширеннях струмків сягає 2,0–12,5 ос./м². Навесні плямисті саламандри прокидаються на початку квітня (Хлус, Смірнов, 2005б). Поява дорослих тварин зареєстрована 29.04.1999 р., 13.04.2000 р. (Лахва, 2006), 11.04.2004 р. (Хлус, Смірнов, 2005а, 2005б). Розмноження відбувається в гірських струмках починаючи з першої декади квітня (Хлус, Смірнов, 2005б). Скажімо, самка, спіймана 11.04.2004 р., наступного дня народила 6 личинок завдовжки 31–33 мм (Хлус, Смірнов, 2005а, 2005б).

Звичайний тритон (*Lissotriton vulgaris* (Linnaeus, 1758)) наведений О.І. Киселюком і Б.Й. Годованцем (2000) як рідкісний вид для околиць контори Горганського лісництва. Нами він у вказаній місцевості виявлений не був. Не виключено, що внесення його до складу батрахофауни стало наслідком помилки при визначенні.

Схематична карта регіону досліджень.

Пункти збирання матеріалів: 1 - окол. с. Бистриця; 2 - ставки в околицях контори Горганського лісництва; 3 - окол. с. Максимець, водойми уздовж дороги; 4 - околиці контори Горганського лісництва, луки, узлісся, берег р. Бистриця-Надвірнянська; 5 - 13 кв., луки і берег р. Джурджинець; 6 - ур. Березовачка, пол. Перенизь; 7 - 12 кв., узлісся і лісові галявини; 8 - пол. Березовацькі Кливки; 9 - ур. Новобудова, заплава р. Зубринка; 10 - пол. Верхнижня; 11 - ур. Ільм; 12 - окол. с. Зелена, берег р. Зелениця.

Карпатський тритон (*L. montandoni* (Boulenger, 1880))* зустрічається в усіх типах лісів заповідника (на карті: 1–7 і 9–11). У період розмноження значна кількість тритонів концентрується в різноманітних, переважно мілких, тимчасових і постійних водоймах (озерах, ставках, колях, канавах), де щільність населення сягає 0,04–6,67 ос./м². Перша поява тритонів (карпатського й альпійського, без розділення по видах) зафіксована 30.03.2004 р., 28.04.2005 р. (Лахва, 2006). Нами шлюбні ігри та відкладання ікри відмічені 9–12.04.2004 р. (Хлус, Смірнов, 2005а) і 7–8.05.2005 р. поблизу контори Горганського лісництва (~710 м н. р. м.), хоча на висоті 1500 м н. р. м. тварин у шлюбному вбранні виявляли у водоймах 29.07.2003 р. (Хлус, Смірнов, 2005а). У цей час у підніжжі г. Довбушанка (берег р. Зубринка, ~1050 м н. р. м.) спостерігали личинок на 46 і 52 стадіях розвитку, в околицях контори Горганського лісництва – на 52, а дорослі тритони зустрічалися виключно на суші (Хлус, Смірнов, 2005б).

Альпійський тритон (*Mesotriton alpestris* (Laurenti, 1768))* виявлений у тих біотопах, що і попередній вид (на карті: 1–4 і 9–11). Щільність населення у водоймах складає 0,10–1,17 ос./м². Слід відмітити, що альпійський тритон зустрічається значно рідше, ніж карпатський (Смірнов, Хлус, 2005). Шлюбні ігри відмічені на початку квітня. В околицях контори Горганського лісництва дорослі тритони були відсутні у водоймах з другої половини липня (2003–2004 рр.), хоча у високогір'ях шлюбний період триває до кінця цього місяця (Хлус, Смірнов, 2005б).

На можливість знахідок **гребінчастого тритона (*Triturus cristatus* (Laurenti, 1768))** в низинній частині заповідника вказували О.І. Киселюк і Б.Й. Годованець (2000). Згодом О.І. Киселюк (2006), без будь-яких коментарів, включає його до складу батрахофауни заповідного об'єкта. У ході проведених нами спеціальних досліджень вид у межах і найближчих околицях ПЗ "Торгани" виявлений не був. На нашу думку, включення його до списку фауни є передчасним, однак остаточне вирішення цього питання можливе лише шляхом цілеспрямованих досліджень.

Жовточерева кумка (*Bombina variegata* (Linnaeus, 1758)) упродовж усього періоду активності є звичайною в багатьох водоймах на території заповідника (на карті: 1–4, 9 і 11), де щільність населення виду сягає 0,44–3,50 ос./м² (калюжі й колії) та 130,0–350,0 ос./100 м маршруту (береги ставків). Ікра (по 3–15 ікринок у кладці) виявлена 8.05.2005 р. в околицях контори Горганського лісництва, а 22.07.2004 р. там само були спіймані пуголовки на 39 стадії розвитку. Пуголовки на 43–46 стадіях відловлені 30.07.2003 р. в заплавах водоймах біля р. Зубринка (Хлус, Смірнов, 2005б). У раціоні жовточеревої кумки на території ПЗ "Торгани" переважають двокрили (Diptera), які складають понад половину від виявлених об'єктів живлення. Часто кумки поїдають рівнокрилих (Homoptera), перетинчастокрилих (Hymenoptera), ногохвісток (Collembola), трохи рідше – твердокрилих (Coleoptera), павуків (Aranea), молюсків (Mollusca), шкірястокрилих (Dermaptera) (Різун та ін., 2006).

Звичайна квакша (*Hyla arborea* (Linnaeus, 1758)) як рідкісний вид вказана для низинних частин заповідника (Киселюк, Годованець, 2000). Під час досліджень у 2003–2005 рр. нами не зареєстрована. Про знахідки квакш в околицях контори Горганського лісництва (на карті: 4) автору повідомили співробітники заповідника.

Сіра ропуха (*Bufo bufo* (Linnaeus, 1758)) зустрічається на всій території заповідника (на карті: 1–5 і 9). Типовими місцями перебування є ліси, полонини, береги водойм. Період розмноження розпочинається наприкінці березня – на початку квітня.

Трав'яна жаба (*Rana temporaria* Linnaeus, 1758) є звичайним видом земноводних у лісах ПЗ “Горгани”. Поширена на значній частині території заповідника, за винятком субальпійського поясу (на карті: 1–10). Навесні тварини прокидаються із зимової сплячки у другій половині березня. Шлюбний період розпочинається наприкінці березня – на початку квітня. Наприклад, 9–11.04.2004 р. в околицях контори Горганського лісництва (долина р. Бистриця-Надвірнянська) ми виявляли дорослих жаб у стані “amplexus” (скупчення по 14–22 ос./1–6 м² водойми), значну кількість свіжих кладок ікри різного віку та личинок, які щойно з'явилися з ікри (Хлус, Смірнов, 2005б). Розвиток пуголовків триває до третьої декади липня: у 2003 р. появу цьоголіток спостерігали 28.07–4.08, у 2004 р. – 19–22.07. Серед негативних факторів, що впливають на стан популяції виду на території заповідника та його околиць слід назвати зміни рівня води у водоймах, де відбувається розмноження амфібій, що призводить до загибелі великої кількості ікри та пуголовків. Багато дорослих жаб гине під час міграцій на трасі Т0906, що з'єднує с. Бистриця з м. Надвірна. Крім того, в період розмноження дорослі жаби стають легкою здобиччю хижаків.

Гостроморда жаба (*R. arvalis* Nilsson, 1842) для герпетофауни заповідного об'єкта вказана О.І. Киселюком (2006). У ході наших досліджень вид на цій території виявлений не був. Однак, знахідки можливі в деяких частинах заповідника (Смірнов, Хлус, 2006).

Плазуни

Ламка веретільниця (*Anguis fragilis* Linnaeus, 1758) зустрічається в типових біотопах: на галявинах, узліссях, полонинах тощо (на карті: 4). Щільність населення невисока – на луках біля контори Горганського лісництва в липні 2003 р. ми облікували 1 ос./300 м маршруту. Звичай зустрічаються поодинокі особини.

Прудка ящірка (*Lacerta agilis* Linnaeus, 1758) зрідка трапляється в низинних частинах заповідника (на карті: 4). Характерними місцями перебування є відкриті ділянки з лучною рослинністю, узлісся.

Живородна ящірка (*Zootoca vivipara* (Jacquin, 1787)) є звичайним видом на території заповідника (на карті: 4, 5 і 7–10). Характерні біотопи – узлісся, кам'яністі береги струмків і річок, лісові галявини, полонини. Щільність населення уздовж р. Джурджинець у липні 2004 р. сягала 1–4 ос./100 м маршруту, а на пол. Березовацькі Кливки в липні 2003 р. – 1 ос./400 м маршруту. Живородіння спостерігали у другій декаді липня. Скажімо, самка завдовжки 58,6 мм 27.07.2003 р. народила 3 дитинчат.

Про ймовірність знахідок звичайного вужа (*Natrix natrix* Linnaeus, 1758) поблизу садиби заповідника писали О.І. Киселюк і Б.Й. Годованець (2000). Згодом О.І. Киселюк (2006) зазначає, що вид приурочений до низинної частини ПЗ “Горгани”. За час досліджень нами на території заповідного об'єкта вуж виявлений не був. Молода особина, яка стала жертвою автотранспорту, знайдена на дорозі (загинула під колесами автомобіля) уздовж р. Зелениця (с. Зелена) неподалік від кордону заповідника (на карті: 12).

О.І. Киселюк і Б.Й. Годованець (2000, 2006) зазначають, що відомо кілька достовірних знахідок звичайної мідянки (*Coronella austriaca* Laurenti, 1768)* в лісовому поясі. Однак, детальніші відомості про ці знахідки відсутні. Нами цей вид, імовірно внаслідок його рідкості, виявлений не був.

Звичайна гадюка (*Vipera berus* Linnaeus, 1758) – єдиний представник отруйних змій у фауні Українських Карпат. Доволі звичайний вид у регіоні. Поширений на всій території заповідника. За свідченнями співробітників ПЗ “Горгани” та місцевих жителів найбільша кількість цих змій зустрічається у підніжжі г. Довбушанка (на карті: 9 і 10). Через свою отруйність гадюка зазнає переслідувань з боку як місцевих жителів, так і приїжджих збирачів ягід і грибів та туристів, що має негативний вплив на стан популяції виду.

Автор висловлює щире подяку адміністрації та співробітникам ПЗ “Горгани” за сприяння у проведенні досліджень; Р.В. Беженарю, В.Б. Карашівському, Р.В. Маййору, Т.Б. Маланюку, Л.М. Хлус, М.В. Чернявському та М.Б. Шпільяку за різноманітну допомогу та/або надання неопублікованих даних щодо поширення земноводних і плазунів; І.В. Скільському за допомогу при підготовці рукопису до друку.

Література

- Дабаян Н.В., Слепцова Л.А. Травяная лягушка *Rana temporaria* L. // Объекты биологии развития. - М.: Наука, 1975. - С. 442-462.
- Киселюк О.І. Хребетні тварини природного заповідника “Горгани”. // Природний заповідник “Горгани”. Рослинний світ. - К.: Фітосоціоцентр, 2006. - 380-385. (Природно-заповідні території України. Рослинний світ. 6).
- Киселюк О.І., Годованець Б.Й. Хребетні природного заповідника “Горгани”. // Запов. справа в Україні. 2000. - Т. 6, вип. 1-2. - С. 35-41.
- Киселюк О.І., Годованець Б.Й. Сучасний стан рідкісних видів хребетних природного заповідника “Горгани”. // Збереження та відтворення біорізноманіття Горган. Матер. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю прир. запов. “Горгани” (м. Надвірна, листопад 2006 р.). - Надвірна, 2006. - С. 78-83.
- Лахва С.І. Календар природи. // Природний заповідник “Горгани”. Рослинний світ. - К.: Фітосоціоцентр, 2006. - С. 372-379. (Природно-заповідні території України. Рослинний світ. 6).
- Лиюзнер Л.Д. Тритоны *Triturus vulgaris*, *Tr. cristatus*. // Объекты биологии развития. - М.: Наука, 1975. - С. 324-341.
- Писанец Е.М. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Хвостатые земноводные (Amphibia: Caudata). - К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2003. - 148 с.
- Писанец Е.М., Литвинчук С.Н., Куртяк Ф.Ф., Радченко В.И. Земноводные Красной книги Украины (справочник-кадастр). - К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2005. - 230 с.
- Полушина Н.А., Боднар Б.Н., Маткивская Л.И. Новые данные о распространении и численности земноводных Красной книги на западе Украины. // Вопр. герпетол. Автореф. докл. VII

- Всесоюз. герпетол. конф. (Київ, 26-29 сентября 1989 г.) - К.: Наук. думка, 1989. - С. 199-200.
- Різун В.Б., Решетило О.С., Різун Е.М. Особливості живлення кумки жовточеревої (*Bombina variegata* (L.)) у природному заповіднику "Горгани". // Збереження та відтворення біорізноманіття Горган. Матер. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю прир. зап. "Горгани" (м. Надвірна, листопад 2006 р.). - Надвірна, 2006. - С. 178-180.
- Смірнов Н.А., Хлус Л.М. Сучасний стан популяції раритетних видів хвостатих земноводних (Caudata; Amphibia) на території об'єктів природно-заповідного фонду в районі Зовнішніх Карпат. // Матер. Першої конф. Укр. герпет. тов. - К.: Зоомузей ННПМ НАН України, 2005. - С. 154-157.
- Смірнов Н.А., Хлус Л.М. Роль об'єктів природно-заповідного фонду у збереженні різноманіття батрахо- та герпетофауни Зовнішніх Карпат. // Збереження та відтворення біорізноманіття Горган. Матер. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю прир. зап. "Горгани" (м. Надвірна, листопад 2006 р.). - Надвірна, 2006. - С. 189-192.
- Тимчук Я.Я., Шпільчак М.Б. Природні умови. // Природний заповідник "Горгани". Рослинний світ. - К.: Фітосоціоцентр, 2006. - С. 10-17. (Природно-заповідні території України. Рослинний світ. 6).
- Хлус Л.М., Смірнов Н.А. Морфологічна та біологічна характеристика хвостатих земноводних (Amphibia: Caudata) природного заповідника "Горгани". // Біорізноманіття Українських Карпат. Матер. наук. конф., присвяч. 50-річчю Карпатського високог. біолог. стаціонару Львівськ. націон. унів. імені Івана Франка (30 липня - 3 серпня 2005 р.). - Львів: ЗУКЦ, 2005a. - С. 83-87.
- Хлус Л.М., Смірнов Н.А. Особливості біології та екології земноводних природного заповідника "Горгани" та прилеглих територій. // Наукові дослідження на об'єктах природно-заповідного фонду Карпат та стан збереження природних екосистем в контексті сталого розвитку. Матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Карпатського нац. прир. парку (м. Яремче, 20 жовтня 2005 р.). - Яремче, 2005b. - С. 221-224.
- Хлус Л.М., Череватов В.Ф., Кисляк В.М. та ін. Попередні дані по фауни заповідника "Горгани". // Біорізноманіття як ключовий елемент збалансованого розвитку: регіональний аспект. Матер. Всеукр. конф. мол. вчених (Миколаїв, 30-31 жовтня 2003 р.). - Миколаїв: МДУ, 2003. - С. 82-88.
- Червона книга України. Тваринний світ / Ред. М.М. Щербак. - К.: Укр. енцикл., 1994. - 464 с.
- Шпільчак М.Б. Територіальна структура та історія створення природного заповідника "Горгани". // Природний заповідник "Горгани". Рослинний світ. - К.: Фітосоціоцентр, 2006. - С. 7-9. (Природно-заповідні території України. Рослинний світ. 6).
- Щербак Н.Н. Количественный учет. // Руководство по изучению земноводных и пресмыкающихся. - К., 1989. - С. 121-125.
- Щербак Н.Н., Щербань М.И. Земноводные и пресмыкающиеся Украинских Карпат. - К.: Наук. думка, 1980. - 268 с.
- Яременко И.И. Материалы к видовому составу и экологии амфибий Прикарпатья. // Фауна и животный мир Советских Карпат. - Ужгород, 1959. - 85-88. (Научн. зап. Ужгород. ун-та. 40).

НОВА ЗНАХІДКА *AULACIDEA DIAKONTSCHUKAE* MELIKA ET KLYMENKO (CYNIPIDAE, HYMENOPTERA) НА *TANACETUM VULGARE*

С.І. Клименко

Інститут зоології ім. І.І.Шмальгаузена

Нами раніше дано коротке повідомлення щодо нової знахідки *Aulacidea diakontschukae* Melika et Klymenko (Cynipidae, Hymenoptera) на *Tanacetum vulgare* (Asteraceae) (Klymenko, 2008). В даній публікації подаємо опис та малюнки.

A. diakontschukae відома як галоутворювач в суцвітті *Phlomis tuberosa* (Lamiaceae) (Melika, Klymenko, 2005). На сьогодні цей вид виведено з стеблового галу на *Tanacetum*: Черкаська область, Канівський заповідник, 16.06.2005 р., О. Гумовський.

Опис галу

Гал розміром 2,5x1,3 см (рис. 1), твердий багатокамерний

видовжений, веретеноподібної форми, утворений на середній частині стебла. Цей гал дуже відрізняється від галу на *Phlomis tuberosa* локалізацією, формою та більшими розмірами.

Опис

Самка (рис. 2) 2,2–2,8мм. Голова і груди чорні; вусики коричневі, за винятком чорного основного і поворотного; ноги світло-коричневі, за винятком темно-коричневих до чорного тазиків, вертлуга та основи стегна. Черевце чорне, яйцеклад коричневий. Голова майже кругла, спереду в 1,2 рази ширша за висоту; зверху в 2–2,1 рази ширша за висоту; щока не розширена позаду ока; POL в 1,3 рази довше ніж OOL; передні очка наближені до лоба; область між ячейками та потилицею покрита тонкими зморшками, без пунктування; потиличний кіль відсутній, вершина і потилиця заокруглені, потилиця з поперечними дуже дрібними борознами над потиличною ямкою; площа між складним оком і вусиковою впадінною видовжена, дрібно боронована, з короткими білими щетинками; запотилична і защічна область з тонкими зморшками, з більш густішими білими щетинками, як і в передній частині голови; ротовий отвір у висоту в 1,5 разів більше за потиличний отвір; відстань між ротовим та потиличним отворами злегка коротша ніж висота по-

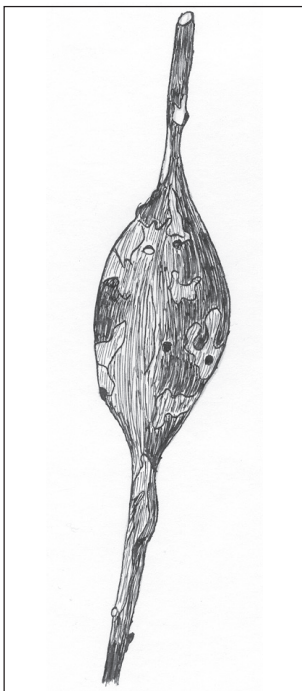

Рис. 1. Гал *Aulacidea diakontschukae*.